

«ҚУҒЫН-СҮРГІН ҚҰРБАНДАРЫ – АЛАШ ЖҰРТЫНЫҢ ЗИЯЛЫЛАРЫ»

Қарқаралы петициясының маңызы

Петициялар беру, соның ішінде **Қарқаралы петициясы**, ХХ ғасырдың бас кезіндегі Қазақстанның саяси өміріндегі аса маңызды кезеңдердің бірі болды. Оларда қазақ қоғамының өмірлік маңызы неғұрлым өткір проблемалары нақты да қысқаша тұжырымдалған түрде баяндалды. Жоғары дәрежелі мемлекеттік органдардың атына петициялар жолдау қазақ халқының саяси сана-сезімінің оянып, күшейе түскенін көрсетті. Мұның өзі халықтың құқықтарын қорғауға қабілетті екенін айқын көрсетті. Патша үкіметі қазақ халқының пікірімен санасуға мәжбүр болды. Петициялардың мәтінін жазғандар батылдық мен ұйымшылдықтың үлгісін танытты. Бірақ патша үкіметі петицияларда қойылған талаптарды орындауға құлық таныта қойған жоқ. Ол талаптар Ресей империясының отаршылдық саясатына сай келмейтін еді. Солай бола тұрса да петициялық қозғалыс жағымды рөлін атқарды — *қазақтар Ресейдің I, II Мемлекеттік Думаларына депутат* болып сайланды. Халық бұқарасына басшылық етуде, отаршыл билік орындарына ұйымдасқан түрде петициялар жолдаудың басықасында қазақ зиялыларының алдыңғы қатарлы өкілдері ерекше белсенділік көрсетті.

«Алаш» партиясы

(1917 - 1920)

Құрылған жылы:	<i>1917 ж. шілде</i>
Таратылған жылы:	<i>1920 ж.</i>
Идеологиясы:	<i>либерализм, антикоммунизм, антисоветтік</i>
Одақтастары:	<i>Кадеттік партия</i>
Партия баспасы:	<i>«Қазақ» газеті</i>
Партия төрағасы	<i>Әлихан Бөкейханов</i>
Штаб-пәтері:	<i>г. Семипалатинск</i>

А. Байтұрсынов, А. Бөкейханов және М. Дулатов

Әлихан Бөкейханов

Партия тарихы

Қазақ зиялылары қоғамдық сұранысқа сай партия құру әрекетін бірінші орыс революциясы жылдарында (1905 — 07) қолға алды. 1905 жылғы 6 тамыздағы Мемлекеттік Дума құру жөніндегі патша манифесі басқа ұлттармен бірге қазақ еліне де депутаттар сайлауға мүмкіндік берді.

“Алаш” партиясының обл. ұйымдары 1917 жылдың қазан айынан қалыптаса бастады. Бөкейхановтың тікелей ұйымдастыруымен және басшылығымен шамамен қазанның 12-20 аралығында партияның обл. ұйымдары алдымен Семейде, кейін Омбыда, ал қарашаның 10-на қарай Орынборда ашылды. Семей обл. партия к-тінің төрағасы болып Халел Ғаббасов, Омбы обкомының төрағасы болып Айдархан Тұрлыбаев, ал Торғай обкомының төрағасы болып Әліхан Бөкейханов сайланды. Партияның арнайы съезін шақырып, басқару орындарын сайлауға, жарғысы мен бағдарламасын бекітуге уақыттың қолайлы жағдайдың болмауынан Орталық комитет құрылмады. I-жалтықазақ съезі Бүкілресейлік Құрылтай жиналысында депутаттыққа кандидат есебінде тіркелген топ партияның басқарушы ұйымы болды.

1917 жылы 21-28 шілдеде Бірінші Жалтықазақ съезінде «Алаш» атты партия құрылып, бұл съезде 14 мәселе қаралды. Осылардың ішінде ерекше атайтынымыз:

- 1) Мемлекет билеу түрі;
- 2) Қазақ облыстарында автономия;
- 3) Жер мәселесі;
- 4) Оқу мәселесі және т. б.

Жер мәселесі Құрылтай съезіне қалдырылды. Күн тәртібінде айрықша мәнге ие болған дін, оқу-ағарту, әйел мәселелері және сот жүйесі қаралды. Бұрынғы ескі сот жүйесі таратылып, оның орнына «Қазақ тұрмысына лайық айырықша сот құрылуға» тиіс болды. Келесі мәселе оқу-ағарту саласы: «міндетті оқумен қамтамасыз ету», «бастапқы екі жылда оқу-ағарту аяқталуының ана тілінде» жүргізілу керектігі айтылып, тіл мәселесін айрықша назарға алған қазақ-қырғыз тілінің білім берудің тегін болуы талап етілген.

1917 жылғы 5-13 желтоқсанда Орынбор қаласында **Екінші жалтықазақ съезі** өтеді. Съездегі қаралған аса маңызды мәселелер: қазақ-қырғыз автономиясы; милиция құру; ұлт мәселесі; оқу мәселесі т. б.

1917 жылы 21 қарашада “Қазақ” газетінде “Алаш” партиясының бағдарламасының жобасы жарияланды. 10 бөлімнен тұрады.
Бағдарламасы:

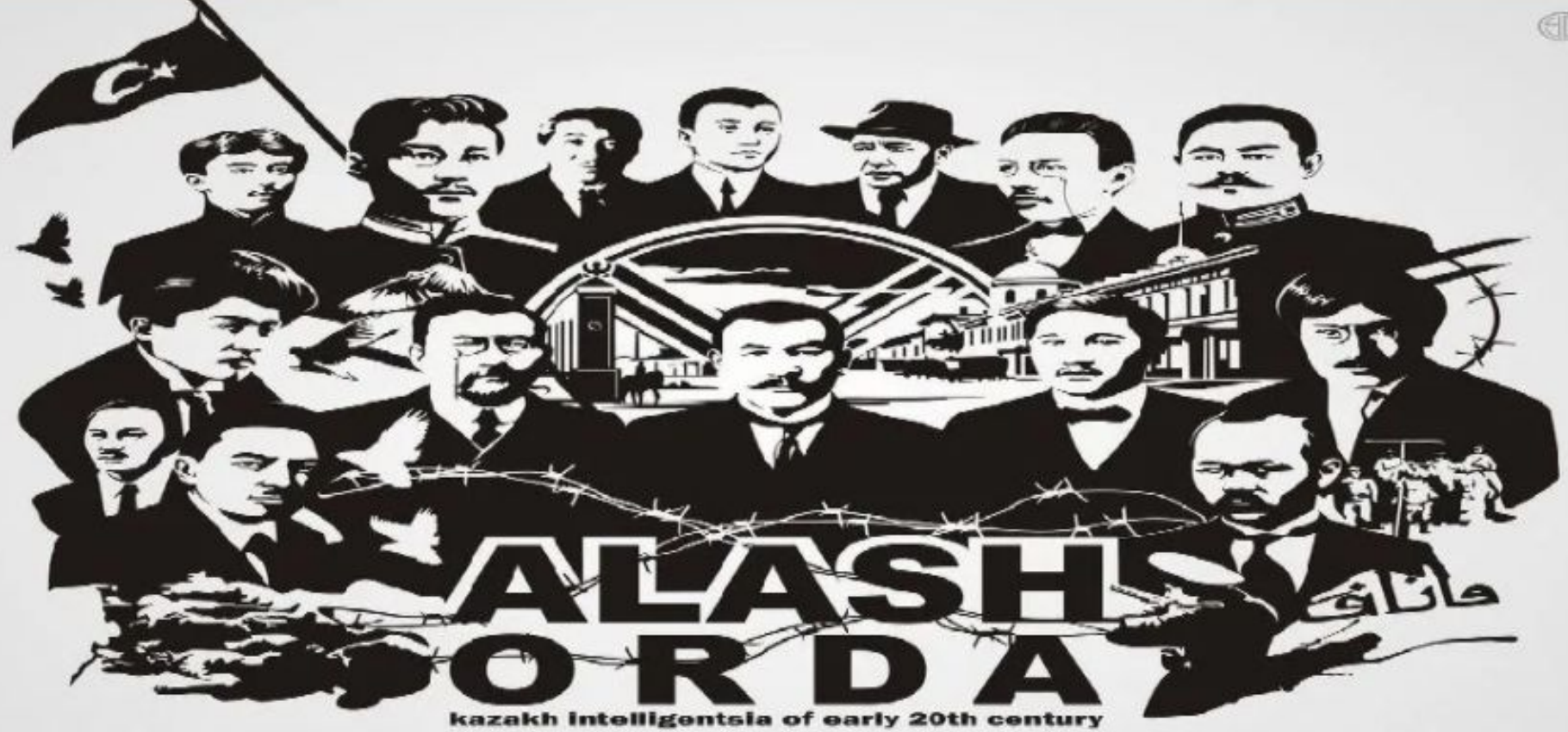
1. Мемлекет қалпы

2. Жергілікті бостандық

3. Негізгі құқық

4. Дін ісі

5. Билік һәм сот

Алашорда үкіметінің өмірге келуіне тікелей себепші болған жағдай Уақытша үкіметтің басқа да шет аймақтардағыдай Қазақстанда да ұлт өміріне қатысты ең өзекті мәселелерді шеше алмаған әлжуаз, тұрақсыз саяси билікке айналуы, оның арты бүкіл империяны қамтыған анархия, зорлық пен зомбылыққа ұласуы еді.

Бұл мәселені қараған Жалпықазақ-қырғыз съезі 1917 жылы 5 желтоқсанда *Орынбор* қаласында ашылды. Оған барлық қазақ облыстарынан, сондай-ақ одан тыс жерде тұратын Алтай губерниясы мен Самарқан облысы қазақтарынан және Жетісу облысы қырғыздарынан барлығы **82 өкіл** қатысты. Съездің күн тәртібінде тұрған ең негізгі мәселе, әрине, ұлттық автономия мәселесі еді.

Съезд қазақ автономиясы мәселесі бойынша бірауыздан қаулы қылды:

I. Бөкей елі, Орал, Торғай, Ақмола, Семей, Жетісу, Сырдария облыстары, Ферғана, Самарқан облыстарындағы және Әмудария бөліміндегі қазақ уездері, Закаспий облысындағы және Алтай губерниясындағы іргелес облыстардың жері бірыңғай, іргелі — халқы қазақ-қырғыз, халі, тұрмысы, тілі бір болғандықтан өз алдына ұлттық, жерлі автономия құруға;

III. қазақ-қырғыз арасында тұрған аз халықтың құқықтары теңгеріледі. Алаш автономиясына кірген ұлттардың бәрі бүкіл мекемелерде санына қарай орын алады;

II қазақ-қырғыз автономиясының жер үстіндегі түгісуы, астындағы кені Алаш мүлкі болсын;

IV Алаш облыстарын қазіргі бүлінішіліктен қорғау мақсатымен Уақытша Ұлттық Кеңес құрылсын. Мұның аты «Алашорда» болсын. Алашорданың азғасы 25 болып, 10 орын қазақ-қырғыз арасындағы басқа халықтарға қалдырылады. Алашорданың уақытша тұратын орны — Семей қаласы. Алашорда бүгіннен бастап қырғыз-қазақ халқының билігін өз қолына алады.